

Nr 37.

Av herr **Andersson, Gunnar** om ordnandet av kartverksfrågan.

Under det stora världskrigets år och under den ofantliga arbetsbörda de särskilda då rådande förhållandena pålade statsmakterna, måste åtskilliga frågor av större och mindre vikt för den inre, lugna utvecklingen läggas å sido. En fråga av icke ringa betydelse för såväl den materiella som den andliga odlingen i landet och som fått vila från år 1912, då riksdagen sist skrev till Kungl. Maj:t i ärendet, är den komplex av organisatoriska och tekniska frågor, som i dagligt tal fått namn »kartverksfrågan» och som behandlar det betydelsefulla spørsmålet om landets förseende på billigaste och snabbaste sätt med nödiga kartor i lämpligaste skalor.

Den svenska kartans historia går i den mening, som jag här fattar densamma, tillbaka till vår storhetstid. Den har på grund av de särskilda geografiska förhållandena i ett så utsträckt men på samma gång så glesbefolkat och i topografiskt avseende så synnerligen egenartat land som vårt alltid varit ytterligt svår att lösa väl för en ekonomiskt rimlig kostnad. Från att ursprungligen ha varit en lantmåterifråga, blev den snart nog en allmänt administrativ och framför allt en militär fråga, och än i dag brottas vid densammas helt säkert snart för lång tid förestående ordnande de civila och militära synpunkterna, vilka emellertid i våra dagar på grund av förändrade förhållanden lättare torde kunna förenas till samarbete än under gången tid.

Redan tidigt blev det klart, att kartans tvenne stora uppgifter i folkets liv, den ena att återgiva på ett grafiskt exakt sätt jordens fördelning mellan densammas ägare och härmed i samband stående krav, lantmåteriet, måste skiljas från den andra, att ge myndigheter och

folk kartor i mindre skalor, som kunde tjäna de otaliga behov, som framställa sig i skilda riktningar och vid vilka det främst gäller att giva människohjärnan det för densamma härvid oundgängliga stödet av kartans översiktliga, grafiska bild. Dessa behov födde lant- och sjökartemätningar, framgående med helt andra tekniska metoder än lantmäteriet.

I våra dagar har det mångsidiga utnyttjandet av landets naturtillgångar ånyo närmat de ovan karaktäriserade bägge stora kartbehoven, i det att för ett flertal allmänna och enskilda behov kartor fordras, som i skalans storlek närma sig dem, av vilka lantmäteriet betjänar sig. Den för de tätbefolkade delarna av landet alltmera kännbara nödvändigheten att förr eller senare förena de beskrivande ägorättshandlingarna med en laggill, modern kartläggning, en kataster, har ock lett till att frågan framträtt, om ej som bas för hela kartläggningen borde läggas en ingående uppmätning av landet i mycket stor skala, användbar för både lantmäteriet och alla övriga grundläggande kartarbeten av skilda slag. Teoretiskt låter en sådan plan försvara sig, men praktiskt sett måste densamma för vår generation betraktas som ogenomförbar för den ojämförligt största delen av landet på grund av dels de ofantliga kostnader dess genomförande fordrar, dels den långa tid som för verkets slutförande skulle erfordras.

Denna korta utredning av en grundfråga med hänsyn till den svenska kartans vidare utveckling har synts mig nödig för att fastslå den enligt min uppfattning nödvändiga utgångspunkten, *att lantmäteriet och övrig statlig kartframställningsverksamhet fortfarande och under lång tid framåt bör hållas från varandra åtskilda*. Dock må härvid noga beaktas, att från bäggederas sida vid arbetsplanernas uppgörande och detaljarbetets utförande må fasthållas, att allt bör göras för att största möjliga överensstämmelse må vinnas och ett allt intimare samarbete må äga rum, vilket med säkerhet leder till såväl besparingar för statsverket som ock till bättre resultat av arbetena.

I ett avseende, och ett synnerligen viktigt sådant, synes emellertid *en verklig gemensamhet kunna och böra åvägbringas, nämligen vid personallens utbildning*. Jag återkommer nedan till denna fråga, vilken för all svensk kartläggning är av yttersta vikt.

»Kartverksfrågan» omfattar sålunda för närvarande enligt min uppfattning den statliga kartläggnings- och kartframställningsverksamheten med undantag för lantmäteriet. Dock vill jag göra ännu ett undantag,

nämligen det geologiska kartverket, utarbetat av Sveriges geologiska undersökning. Detta ingalunda därför, att jag på något sätt anser denna institutions verksamhet för närvarande på lämpligaste och mest givande sätt ordnad, utan därför att kartan i och för sig har en helt annan ställning i dess arbetsmetoder än vid de övriga kartframställande verken.

Dessa äro för närvarande:

1. *Rikets allmänna kartverk* bestående av tre huvudavdelningar, den geodetiska, den topografiska och den ekonomiska, lydande under jordbruksdepartementet, men på ett synnerligen invecklat och olyckligt sätt sammankopplad med »Generalstabens topografiska avdelning». Detta ämbetsverk utger den stora topografiska huvudkartan över landet i 1:100,000 och 1:200,000 för de inre delarna av norra Sverige, vidare konceptblad i mätningsskalan 1:50,000, ävensom den nya översiktskartan i 1:400,000 och ett antal andra översiktskartor, av vilka den viktigaste är höjdkartan i 1:500,000 och den gamla nu alldeles föråldrade i 1:1,000,000.

2. *Sjökarteverket*, vilket har att utarbeta och utgiva sjökort, naturligen förnämligast över våra egna farvatten, men åtminstone tidigare även över för svensk navigation viktiga främmande vatten. Sista året har dock i överensstämmelse härmed mätningar vid Spetsbergen företagits. Sjökortet utgivas dels som »specialer» i skalorna 1:50,000 och 1:100,000, dels som »kustkartor» 1:200,000 och 1:250,000 dels ock som »passkartor» i 1:300,000 och 1:550,000 m. fl. skalor.

Förutom nu nämnda statsinstitutioner, vilkas enda uppgift är kartframställning och kartutgivande, utge ock flera andra förutom Sveriges geologiska undersökning, vilken av ovan angivna skäl ej här behandlas, mer eller mindre regelbundet kartor. Så Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt, Vattenfallsstyrelsen, Telegrafverket, Järnvägsstyrelsen, Domänstyrelsen, Postverket, Statsdepartementet m. fl. Om dem alla torde i viss omfattning med fog kunna sägas, att deras kartutgivande verksamhet visar önskvärdheten av att statens verk hade tillgång till en rådgivande och stödjande statlig institution, som kunde förmedla en önskvärd kunskap i för varje särskilt ändamål lämpade kartors framställning, som vidare kunde tillhandahålla underlagskartor i skilda skalor och förhindra åtminstone något av det beklagliga slöseri, som nu på grund av djup okunnighet i kartfrågor ofta äger rum. Vore det möjligt att sammanställa vad ovannämnda verk och inrättningar årligen utbetalt för kartarbeten, skulle de för flertalet säkert oväntat stora summorna

ge ytterligare stöd för åsikten om nödvändigheten av ett snart införande av en bättre ordning.

Ännu en kategori av statlig företagsamhet utger årligen avsevärda summor av statsmedel för mer eller oftast mindre lyckligt tillkommet karttryck, nämligen våra kommittéer. Ej heller beträffande dem kunna summor angivas, men varje kartkunnig, som har tillfälle att se någon större del av det tryck, vilket utgår från kommittéerna, torde medgiva önskvärdheten av att kommittésekreterarne, av vilka man uppenbarligen ej har rätt att som regel fordra någon som helst kartkunnighet, har någon institution att vända sig till, för vilken ej räkningens storlek utan med prisbillighet parad effektivitet är den väsentligaste synpunkten.

Av intresse vore att kunna framlägga siffror för det belopp, som från statsverket årligen utgår för kartor. Detta är mig emellertid ej möjligt. Emellertid må meddelas, att år 1919 utgick för

Rikets allmänna kartverk.....	799,468 kr.
Sjökarteverket.....	586,152 »
Summa	1,385,620 kr.

Det torde med dessa tal som utgångspunkt icke innebära en överdrift, om man antager, att av statsmedel för kartarbeten av ovan angivet slag utgått 1919 minst 1,500,000 kr. och för närvarande avsevärt mera.

De brister, som vidlåda organisationen av de svenska kartverken och delvis även, till stor del som följd av dessa brister, produkten av deras verksamhet, de av statsmyndigheter utgivna kartorna, ha länge varit uppmärksammade och föremål för synnerligen ingående och uttömmande undersökningar, utan att man dock kommit till något definitivt resultat. Jag skall här icke avbryta och tynga framställningen av det centrala och viktiga: vägen till en klok och effektiv reform, med en historik över det kommittémartyrium, med vilket ord lämpligen utredningsarbetets gång torde kunna kännetecknas. För att dock riksdagens ledamöter må kunna få en överblick härav har i bilagan A. nedan det viktigaste härav framställts. Av densamma framgår, att riksdagen gång på gång under det senaste halva århundradet har gjort framställningar i ämnet syftande mot större enhetlighet i arbetet, större, mera permanent verkande sakkunskap i detsamma samt större effektivitet, ledande till bättre användning av de anslagna betydande medlen. Söker man intränga till grunden i frågan varför resultatet hittills icke blivit det önskade, torde först vara att fram-

hålla tävlan mellan det civila och det militära intresset i frågan. Det torde icke kunna förnekas, att den svenska kartan har krigsmakten att i mycket hög grad tacka för att den i dag som är står på den ståndpunkt, där den nu verkligen står. Flertalet av dess främsta förespråkare och skapare ha varit militärer. Åtskilliga skäl ha säkert och från rent militär synpunkt i gången tid talat för att icke släppa kartarbetet ur sina händer. Men tiderna förändras och sakta men säkert har Sveriges kartläggning under de tuffjät, som tid efter annan tagits, överförts från den militära, till den civila verksamheten. Nu återstår blott det sista, att frigöra ledningen från passagesystemet i generalstaben.

Tiderna förändras och vad som är klokt och lämpligt under en tid blir under en annan olämpligt. Så ock här. Ingen påyrkar i våra dagar, att det svenska järnvägsnätet skall stå under generalstabens ledning, oaktat i händelse av krig det militära inflytandet på järnvägarna är av genomgripande betydelse för krigets gång och utgång. På samma sätt med kartorna. Dessa, upprättade och utförda under hänsyn till militära krav, behöva lika litet ha tillkommit under militär ledning, som järnvägarna. Detta innebär t. o. m., om kriget kommer, en fara. Under världskriget fann man nämligen i de länder, där bandet mellan kartverken och generalstaben var för starkt knutet, att kartverkens personal i alltför stor utsträckning måste tagas i bruk för andra militära krav, och då, under krigets fortgång, stora behov av nya kartarbeten framträdde, var det en mycket stor olägenhet att icke äga tillräckligt väl utbildad civil personal till förfogande, utan behöva vänta den långa tid, som utbildande av sådan erfordrade.

Jag vågar tro, att tiden numera hos oss är mogen för att helt skilja krigsmakten som sådan från framställningen av de officiella svenska kartorna. En följd härav är emellertid att vid det rikskarteverk, som nedan föreslås, upprättas en militär avdelning, liksom nu i järnvägsstyrelsen, vilken följer arbetena och utför de speciellt militära, väl så gott som uteslutande hemliga kartarbeten, som för lant- och sjöförsvarets räkning prövas vara av nöden. Denna avdelning går dock ej på rikskartverkets utan på försvarsdepartementets stat. Nu föreslagna åtskiljande innebär naturligen ej heller att militärer skola vara uteslutna från förenämnda nya kartverk, utan blott att, då de därstädes verka i ordinarie eller extra ställning, desamma helt äro civila ämbetsmän.

Enas man i nu berörda fråga, återstår att utreda de tre huvud-

frågorna, vad ett rikskartverk skulle ha för uppgifter, huru detsamma skulle organiseras, samt huru dess personal skulle utbildas.

Rikskartverkets uppgifter utröner man, om man söker ge svar på frågan, vilka kartverk och kartarbeten behöver landet? I detta avseende stå vi främst inför ett i den svenska kartans historia stort och viktigt avgörande. Den för den svenska landkartan grundläggande topografiska kartan i 1 : 100,000, påbörjad för 115 år sedan står nu inom en mycket kort tid inför sitt definitiva färdigblivande; detta kan sägas, ehuru man, tvingad av erfarenheten, fått nöja sig med blott hälften av denna skala för stora delar av övre Sverige. Sällsynt enhälligt torde det omdömet vara, att denna genialt planlagda och i det stora hela väl genomförda karta alltjämt bör bli *den ena stora svenska huvudkartan*. Den bör därför upprätthållas, nymätas inom de delar av landet, där det geodetiska underlaget eller utförandet efter nutida fordringar är underhaltigt, och fortfarande vara tillgänglig i bästa möjliga skick.

Att det nutida svenska näringslivet och den nutida svenska vetenskapen ej kan vara i allo tillfredställt med en karta i den skala och utförd med de medel, som landet för mera än ett århundrade sedan vågade sätta i gång är nästan självklart, och här möta vi det ovan antydda stora och viktiga kartspörsmålet: *Huru bör den nya i större skala uppmätta topografiska kartan över landet vara beskaffad?* Ett definitivt svar härpå är oundgängligt, innan man tar itu med detaljorganisationen av ett rikskartverk, ty denna karta blir dettas främsta arbetsuppgift. Saken är av den vikt, att den binder kartverket för årtionden framåt. Den bör därför noga undersökas, kartprov böra utarbetas, och förslagen böra i vidaste mån utställas till allmän prövning och kritik. Det synes mig därför av stor vikt, att *Kungl. Maj:t icke utan riksdagens hörande fastställer densamma*.

Här är ej platsen att framlägga ens de stora riktlinjerna för denna nya landkarta. Så mycket vill jag dock som min mening framhålla, att den måste bli en karta utgiven i icke mindre skala än 1 : 50,000, att noggranna höjdbestämmingar, angivna ej blott i siffror utan även medelst kurvor, måste å densamma finnas och att det ej är nog att vid dess tryckning använda blott två färger (svart och blått) som å den nuvarande 1 : 100,000-kartan. För den, som gillar dessa utgångspunkter, bör det emellertid vara uppenbart, att i samband med beslutet om denna nya kartas tillkomst det nuvarande ekonomiska kartverkets ställning måste

tagas under omprövning. Betydande medel för den nya kartan torde genom lämpliga omläggningar härvid kunna lösas.

Onödigt torde vara att här ingå på de översiktkartor, som rikskartverket bör ha till uppgift att sammandraga och tillhandahålla allmänheten. Att den nuvarande militärkartan i 1 : 400,000 snarast bör slutföras är uppenbart.

Sjökorten böra naturligen i den mån, som sådant med beaktande av traditionella och praktiska synpunkter är möjligt, så nära som ske kan anslutas till landkartan.

Sedan planen för kartarbetena är utarbetad och antagen, gäller det att skapa en organisation för ett Rikskartverk, som är inriktad på snabbaste och billigaste möjliga genomförande av denna plan.

Jag har redan anfört de skäl, som fört mig, i likhet med så många, som förut i ärendet yttrat sig (jfr. Bil. A), till den uppfattningen, att *Rikskartverket bör bli ett helt och hållet civilt verk*, väl lämpligast lydande under jordbruksdepartementet. En fråga, till vilken vid utformandet av desamma redan ifrån början ställning bör tagas, är huruvida land- och sjökarteverken böra förenas i ett verk under samma chef eller som hittills arbeta så gott som fullt oberoende av varandra. För min del råder ingen tvekan om att vi böra äga endast ett enda allmänt kartverk och att sålunda bägge böra förenas under en och samma ledning. Skälen härför äro många och goda. Här må endast framhållas, att det geodetiska underlaget för land- och sjökartverket är detsamma, att vissa metoder och instrument äro gemensamma, att de båda ha ett viktigt gemensamt mättningsföremål nämligen kustkonturen, vilken i vårt land i förhållanden till landets storlek har en högst ansevärd längd. Vid avbildandet av denna måste sträng enhetlighet leda till ett bättre och mindre kostsamt resultat än det som under nu gällande ordning ernås. Uppenbart är att genom en sammanslagning stora besparingar kunna göras i skilda riktningar och att en systematisk enhetlighet, i den mån sådan är önskvärd, endast härigenom vinnes. Kan sjö- och lantförsvaret med fördel vara förenat i ett departement, torde ock kartläggningen av landytan och sjöterritoriet kunna handhavas av samma verk.

Det torde ej ligga någon överdrift i påståendet, att en nyorganisation är högeligen av nöden beträffande sjökartverket. Naturligen kan icke en sjökarta med lika sträng bladindelning som landkartan uppläggas, men en allmän, fast vidhållen plan för sjökortens mätning och utgivning bör uppgöras och genomföras. Den nuvarande sjömätningen

än här än där efter ögonblickets behov kan knappast vara efterföljansvärd vid ett verk, som arbetar på långt sikt. En dylik fast plan utesluter naturligen ej nödiga tillfälliga arbeten av mindre omfattning. Även beträffande sjökartens skalor, nu kanske väl mycket påverkade av bioständigheter, bör en större enhetlighet än den nu rådande kunna genomföras till det helas båtnad.

Liksom för landkartan bör givetvis en ny, enhetlig plan för sjökartverket underställas riksdagens prövning och godkännande.

Det ovan framställda allmänna programmet för kartarbetena för fram till frågan, vilka arbetskrafter, som behövas för detsammes genomförande och vilken inre organisation det verk bör ha, som på bästa sätt skall genomföra detsamma. Arbetskrafternas storlek å sin sida står i nära samband med fastsläendet av den tid, som man vill anslå för arbetets genomförande, och blir detta ett av den slutliga utredningens viktigaste spörsmål.

Angående organisationen följer av sig själv, att i och med detsamma kartverket blir helt civilt chefen bör bliva civil ämbetsman, vilken ej har att tänka på militär karriär, något som torde böra anses vara av synnerligt stor fördel för verket. Beträffande den övriga organisationen föreligger den ju redan i allt väsentligt, och torde här ej mera än i ett avseende böra något ingå på densamma.

I det föregående omnämndes nödvändigheten av att kartverkets tekniska avdelning så organiseras, att densamma icke blott är i stånd att framställa reproduktionsfärdiga original för verkets egna arbeten, utan att inom densamma även finnes en sektion, som kan vara statens övriga kartbehövande myndigheter till tjänst med råd och dåd, tillhandahålla lämpliga förefintliga underlagskartor, låta utarbета sådana då så erfordras, verkställa nödig ritning m. m. Allt detta bör ske mot vederbörlig ersättning för det verk, som påkallar hjälp, och bör därför fullt affärsmässig kalkylation ske.

Den starka trustbildning, som under de senare åren ägt rum inom den svenska kartreproduktionsindustrien, har lett till att från många håll klagas över de synnerligen höga kartproduktionsprisen. Riksdagen har ock lämnat anslag till en mindre anstalt för sådan reproduktion under lantmäteristaten. Tack vare denna synas de enskilda firmornas priser blivit måttligare. Detta torde ock ha medfört, att för ögonblicket knappast torde i detta sammanhang böra upptagas den ganska svåra frågan om lämpligaste ordnandet av den viktiga kartreproduktionen, utan torde

man kunna först låta Rikskartverket organiseras och komma i fullt arbete, innan även detta spörsmål upptages till slutlig lösning. Då har ock större erfarenhet vunnits om den ovannämnda nya statsanstalten för kartreproduktion.

En fråga, som däremot snarast möjligt torde böra slutgiltigt ordnas, är frågan om personalens utbildning, detta ej minst därför, att det förgår ett antal år från den tid en ung man börjar sin utbildning, innan han fullt kan göra sin insats i verkets arbete.

För närvarande kan det knappast sägas vara väl eller ens tillräckligt sörjt för *utbildandet* av duglig personal för kartarbeten. För vissa platser fordras en allmän genom föreskrivna examina styrkt vetenskaplig förkunskap, men någon möjlighet att förvärva en genomförd specialutbildning finnes icke i vårt land. De personer, som vilja ägna sig åt kartarbeten, äro hänvisade till att efter råd och lägenhet under ledning av äldre kartografer genom praktisk verksamhet söka utbilda sig så gott de förmå. Här som annorstädes kan emellertid genom en väl avvägd undervisning utbildningen bliva ej blott snabbare utan även grundligare, och skola det svenska lantmäteriet och de svenska kartverken följa och hålla sig i nivå med utlandets, är det oundgängligen nödvändigt, att en utbildningsanstalt för de däri sysselsatta kommer till stånd. Redan i det föregående har framhållits lämpligheten av ett samarbete i detta avseende mellan kartverket och lantmäteriet. Ordandet av detta senares utbildningsfråga har länge varit under diskussion och utredning. Redan år 1913 avgåvo utsedde sakkunniga sitt utlåtande häröver och ärendet har sedan dess varit föremål för flera framställningar till Kungl. Maj:t från Lantmäteristyrelsen. Då ärendet skall upptagas till slutlig prövning, torde ett utbyggande på den redan befintliga grunden komma att visa sig vara det bästa sättet att lösa den för bägge verken så viktiga frågan. Ett sammanförande av de blivande tjänstemännen genom den grundläggande undervisningen skulle ock säkerligen lända till båtnad för samarbetet mellan rikskartverk och lantmäteri.

Ovan har ett försök gjorts att lämna en orientering av kartverksfrågans läge och linjer för densammas rationella lösning. Med avsikt har ett ingående i detaljer undvikits, alldenstund avsikten blott varit att få upp frågan till slutlig behandling och lösning. Detta torde ej heller erbjuda alltför stora svårigheter, alldenstund i de allra flesta punkter den långa och allsidiga utredning, som gång på gång under ett halvt århundrade beretts densamma, ger material till lösningen. Det torde därför

ej heller vara nödvändigt att för framläggande av ett slutligt förslag ånyo låta någon stor kommitté arbeta, utan torde utredningen kunna ske inom jordbruksdepartementet på så sätt, att en speciellt sakkunnig får uppdrag att utreda frågan och härför förhandla med vederbörande samt på grundval därav framlägga definitivt förslag.

På grund av vad jag ovan anfört vågar jag föreslå, att riksdagen behagade besluta

att hos Kungl. Maj:t anhålla om utarbetande och föreläggande för riksdagen snarast möjligt av förslag till allmän plan för den fortsatta kartläggningen av rikets land- och sjöterritorium samt till organisation av ett civilt rikskartverk för denna kartläggnings genomförande, ävensom förslag till ett gemensamt ordnande av utbildningen för blivande tjänstemän inom detta rikskartverk och inom lantmäteriet.

Stockholm den 19 januari 1921.

Gunnar Andersson.

Bilaga A.

Kartverksfrågans historia och utredningarna i densamma.

Frågan angående de officiella kartverkens organisation, samarbete och allmänna planläggning har sedan en avsevärd tid tillbaka varit föremål för diskussion och föranlett statsmakterna till åtgärder.

Den verksamhet, som nu i skilda riktningar ägnas åt landets geometriska, geografiska, hydrografiska och militära kartverk, ålåg i äldre tider lantmäteriets personal enligt instruktioner av år 1628 för lantmäteriets förste chef Bureus. Kartografiens småningom skeende specialisering i olika grenar samt de alltjämt tillkommande nya uppgifterna för densamma hava småningom lett till upprättande av olika organ utanför lantmäteriet, vart och ett med sin särskilda uppgift. Det bleve för vidlyftigt att här ens i sammandrag skildra dessa olika kartverks uppkomst och utveckling intill nuvarande tid; sammanfattande framställningar härom finnas i flere offentliggjorda kommittébetänkanden. Här skall endast erinras om de viktigaste utredningarna och åtgärderna i denna fråga särskilt under det sista halvseket.

1870 års riksdag avlät till Kungl. Maj:t en skrivelse med begäran att omprövning skulle ske »i vad mån de topografiska, ekonomiska och geologiska kartverken kunna med varandra ställas i närmare samband, efter vilken plan i avseende på kartor, omfattning och utgivning dessa kartverk framgent böra fortgå, samt i vad mån kostnaderna må kunna inskränkas». Riksdagen ville således redan nu råda bot på bristen i avseende på samarbete och planläggning. En kommitté utredde frågan och utgav år 1871 sitt betänkande, varpå året därpå det ekonomiska kartverket ställdes under ledning av chefen för Topografiska kåren, sedermera chef för Generalstabens topografiska avdelning. I den kungl. proposition, som föregick beslutet, är särskilt ett moment synnerligen anmärkningsvärt, nämligen den redogörelse föredragande departementschefen lämnar för ett förslag från kaptenen i Topografiska kåren J. O. B. Stacksén. Den lyder som följer: »Det ligger i öppen dag att det ur teoretisk synpunkt rättaste vore, att av landets skickligaste geodeter, lantmätare och topografer bilda en civil topografisk kår.» Härefter skildras denna kårs uppgift och förhållande till det militära kartbehovet. Ett av de första uppslagen till civil i stället för militär organisation har sålunda kommit från en militär, sedermera det topografiska kartverkets chef. Några år senare kommer kartverksfrågan ånyo inför riksdagens prövning. I en märklig motion i andra kammaren, 1876 nr 27, föreslår A. Helander åtgärder för kartarbetenas påskyndande. Med klar och redig syn på frågorna ger här motionären en överblick av kartverksamheten, som i mycket äger sin fulla tillämpning än i dag, och framställer som mål bildandet av ett enda kartverk. »Rikskarteverket», som i sig skulle inrymma fem avdelningar, nämligen avdelningen för Ortsbestämmelser, stomkartavdelningen, geologiska avdelningen, militärkartavdelningen samt sjökartavdelningen. Riksdagens andra kammare tillsatte ett tillfälligt utskott för behandling av denna fråga. Detta biträdde motionären endast i vissa avseenden och föreslog bildandet av en gemensam överstyrelse för de dåvarande kartverken. Detta var uppslaget till den s. k. *kartverkskommissionen*, upprättad efter preussiskt mönster. År 1877 tillsattes en ny kungl. kommitté med uppdrag att ge utlåtande om ordnande av de allmänna kartarbetena i riket. Kommitténs yttrande är mycket innehållsrikt, men företer de mest växlande åsikter. En av dessa må anföras. A. Odelberg säger i sin reservation: »Enligt min åsikt är all kartläggning, vare sig till sjöss eller lands av så övervägande civil natur, med ändamål att gagna på fredlig väg, dels vetenskapen med topografiska, geografiska, statistiska och geologiska upplysningar, dels handel och sjöfart, dels jordbruket och den civila administrationen, så att jag helst skulle se alla dessa kartverk sammanförda under samma regeringsdepartement, nämligen civildepartementet, ehuru vart och ett av dem, sjökarteverket, det ekonomiska, topografiska och geologiska kartverken fortfarande hava sin särskilda administration och egna anslag. Det är visserligen sant, att kartor även erfordras både över land och sjö för militära ändamål, men dels äro dessa militärkartor egenligen erforderliga endast över några i strategiskt hänseende viktiga punkter och upprättas i alla fall särskilt för sitt ändamål, dels böra naturligtvis de för fredlig samfärdsel upprättade topografiska, ekonomiska och sjökartorna kunna i händelse av behov utav generalstaben be-

gagnas.» Kommittéutlåtandet gick i huvudsak ut på en verklig sammanslagning av de ekonomiska och topografiska kartverken med benämningen »Landkarteverket» under ledning av chefen för generalstabens. Helander, reservant inom kommittén, kunde icke vinna gehör för sina ovan angivna tankar, han biträdde därför kommitténs förslag att bilda nämnda Landkartverk, men föreslog att ledningen skulle anföras åt lantmäteristyrelsen. Det synliga resultatet av kommittéarbetet blev »Kommissionen för de allmänna kartarbetena», som bildades 1880 och redan vid sin start hade det grundfelet, att lantmäteriets chef demonstrativt ställdes utanför. Kommissionen avgav år 1882 ett betänkande om »de ekonomiska och topografiska kartverkens framtida bearbetande». Under många år fortsätter nu beträffande det ekonomiska kartverket ett provisoriskt tillstånd, i det många olika förslag om sättet att skaffa detsamma nödig stadga uppstå och förfalla. Vid 1885 års riksdag innehåller statsverkspropositionen förslag angående ett »Rikets allmänna kartverk», och vid riksdagen år 1894 blev detta äntligen av riksdagen godkänt. Rikets allmänna kartverk består av tre avdelningar, en geodetisk, en topografisk och en för ekonomiska och stomkartarbeten. Kartverket har i allt väsentligt fortfarande samma organisation, med huvudsakligen civil personal, men med militär chef och till detsamma kommanderade militärer. På grund av ett år 1911 av löneregleringskommittén avgivet utlåtande uppfördes rikets allmänna kartverk på ordinarie stat från och med år 1913. Med bildandet av Rikets allmänna kartverk var emellertid ingalunda ens för det till detsamma hörande verksamheten kartverksfrågan löst. Med anledning av vissa inom riksdagen framställda anmärkningar mot det topografiska kartverket tillkallades år 1903 sakkunniga för utredning av frågan om kartan över Norrland. Utlåtandet, av den 10 november 1903, är anmärkningsvärt därför, att de tre civila ledamöterna, Ernst Carlson, Gerard de Geer och J. F. Nyström, ge uttryck åt i vissa avseenden från de tre militära ledamöterna avvikande åsikter. Samtliga förenade sig emellertid om vissa förslag, bl. a. att för att en uppövd arbetsskicklighet måtte i högre grad än på senare tid varit fallet komma kartverket till godo, kartverkspersonalen måtte erhålla en mera stadigvarande ställning än som låter förena sig med det vid generalstabens rådande passagesystemet samt den för truppbefälet ökade övningstiden. I utlåtande av den 8 september 1904 vänder sig kartverkskommissionen med stor häftighet mot detta uttalande och anför alla tänkbara skäl till förmån för den militära organisationen. Redan 1907 tyckes emellertid kartverkskommissionen ha blivit rubbad i sin övertygelse om förträffligheten av den militära organisationen. Kommissionen framlade nämligen då ett förslag om anordnandet av den omedelbara ledningen av det ekonomiska kartverkets arbeten, och anförde kommissionen därvid följande: »Denna ledning hade dittills utövats av en generalstabsofficer, som därtill utsetts av chefen för rikets allmänna kartverk bland de på generalstabens topografiska avdelning placerade officerarne. Dessas antal skulle emellertid jämlikt ett Kungl. Maj:ts beslut minskas till fem utom avdelningschefen: och passagesystemet vid generalstabens, ävensom den trupptjänst, som även den generalstabsofficer, vilken vore placerad såsom arbetschef vid ekonomiska avdelningen, måste fullgöra, försvårade i hög grad erhållandet av en för sagda chefssyssla lämplig disponibel

officer. För upprätthållande av denna plats syntes fördens skull någon annan utväg ej finnas än att — i händelse den dåvarande arbetschefen lämnade generalstaben eller placerades på annan avdelning inom densamma — till hans efterträdare utsåges en icke i aktiv tjänst varande militär eller en civil person tillhörande rikets allmänna kartverk.» Vid 1908 års riksdag beviljades för denna åtgärd nödiga medel. Emellertid hade trots kartverkskommissionens verksamhet, på vilken man fäst så stora förhoppningar, anmärkningar framkommit även i avseende på andra förhållanden i rikets allmänna kartverk. En ny utredning igångsattes genom särskilt tillkallade sakkunniga, som den 18 juni 1909 avgav utlåtande om det ekonomiska kartverket samt vad därmed står i samband. Häri hemställes bland annat, »att utredning föranstaltas om lämpligare ordnande av de övriga utav staten ombesörjda kartarbetena, varjämte torde böra tagas under bedömande dels frågan om de geodetiska arbetenas planmässigare ordnande, dels ock den ställning, i vilken lantmäteriet bör komma till samtliga kartverken. Nödvändigheten av att genom utredning omfattande samtliga av staten föranstaltade kartarbeten utröna, i vad mån ändringen i organisation och plan erfordras för erhållande av större nytta av dessa arbeten, har synts kommitterade så påtaglig, att någon utredning om de organisationsändringar, som för ekonomiska kartverket ensamt för sig kunde vara nödiga i den mån kartverket fortfarande bearbetas, ej ansetts böra av kommitterade utföras». Samma tankegång kommer till uttryck i 1912 års riksdagsskrivelse, där det heter: »Riksdagen har vid granskning av Eders Kungl. Maj:ts förslag om löne-reglering för rikets allmänna kartverks personal icke kunnat undgå att finna, att den nuvarande organisationen av det allmänna kartverket och arbetssättet vid detsamma icke äro i alla avseenden ändamålsenliga. De brister, som härvid förefinnas, hava också vid flerfaldiga föregående tillfällen blivit offentligt påvisade, och till deras avhjälpande hava visserligen reformer tid efter annan vidtagits, men orsaken, att de fortfarande synas bestå, torde ligga i att reformerna städse varit endast partiella, aldrig blivit byggda på en allsidig utredning, som tog organisationsfrågan i ögonsikte ända från grunden. Då en grundlig utredning i avseende på kartverkets organisation således synes av behovet påkallad — — —.» Den enda åtgärd, som av Kungl. Maj:t i detta avseende hittills vidtagits är emellertid, att år 1919 kartverkskommissionen i betydande grad utvidgades (till 11 ledamöter) samt dessutom försågs med särskild instruktion, vilken senare åtgärd ju kunde vara på tiden efter dess nära 40-åriga verksamhet. I innevarande års statsverksproposition synes emellertid 1912 års riksdagsskrivelse åter kommit i erinran, då statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet anförde: »Såsom förut flerfaldiga gånger framhållits och även av riksdagen ansetts önskligt, torde en sakkunnig utredning angående vissa frågor rörande kartverket böra komma till stånd».

Beträffande *sjökartverket* torde följande notiser vara värda erinran. Ursprunget för detsamma kan räknas från år 1772, då amiralen Johan Nordenfalk förordnades till direktör för sjökartverket, varmed lotsverket förenades. År 1798 övertogs emellertid kartverkets utgivande såsom enskilt företag av kaptenen Gustaf Klint, men utförandet av de egentliga mätningarna förblev

dock en statens angelägenhet och leddes av professor Schultén, år 1808—13 chef för sjömätningsskåren och överdirektör för lotsverket. Sjömätningsskåren efterträdades 1824 av sjökartearkivet och slutligen blev, sedan den Klintska sjöatlasen inköpts av staten, år 1849 sjökartekontoret organiserat med egen militär chef. År 1885 ändrades namnet till sjökart-verket. Småningom gjorde sig behovet av civil arbetskraft gällande, och från år 1913 är den civila personalen uppförd på ordinarie stat. Instruktionen av år 1912 liknar i väsentliga delar den för Rikets allmänna kartverk gällande. Beträffande sjökart-verket finnas utredningar verkställda förutom vid några av ovan nämnda tillfällen, då de topografiska m. fl. kartverken varit föremål för behandling, särskilt år 1908, då lotsstyrelsen gemensamt med chefen för flottans stab, inspektören för flottans övningar till sjös och chefen för sjökartverket avgav förslag för sjömätningar under åren 1908—13. Även på detta område ansågs sålunda kartverkskommisionen sakna nödig sakkunskap eller nödig effektivitet. År 1911 avgav löne-regleringskommittén särskilt betänkande om sjökartverket. Till sist må märkas, att sjökartverkets militära chef i skrivelse till Kungl. Maj:t av den 7 juni 1920 föreslår civil organisation för verket. Han anför i sin skrivelse följande:

»Tillförseln till sjökartverket av nya verksamhetsgrenar kommer också att inverka på *chefens ställning inom verket*. Verket bleve nämligen i högre grad än hittills en organisation för civil verksamhet. Redan nu är sjökartverket i endast ringa grad taget i anspråk för militär verksamhet. Inom det område, där sjökartverket med stöd av sjömätningsteknisk utbildning och praktisk erfarenhet borde företrädesvis kunna vara marinen till hjälp, nämligen beträffande upptagandet av för marinen särskilt erforderliga farleder m. m., har sjökartverket icke något åliggande, och då sjökartverket för marinen uppritar, graverar, ajourhåller, distribuerar eller i brandfast valv förvarar kartor m. m., utför verket härvid endast en hjälpsyssla av ungefär samma beskaffenhet som eljest skulle utföras av en reproduktionsanstalt. Denna verksamhet, som sålunda icke har någon självständig prägel, torde för närvarande genomsnittligt icke sysselsätta mera än omkring en åttondel av den för kartverkets verksamhet använda personalen. Därest nu andra för civil verksamhet avsedda tjänstegrenar tillföras kartverket komme dess insatser för militär verksamhet att procentuellt ytterligare sjunka och anledningen till att chefen bör tillhöra en militär organisation att ytterligare förringas. Även om överföringen till sjökartverket av nya tjänstegrenar skulle föranleda vissa uppdrag även för marinen, äro dessa till sin karaktär civila och ha ju hittills utförts av en civil byrå.

Att vid sjökartverkets byråarbeten tjänstgör militärt befäl är en mycket naturlig ordning, i synnerhet så länge mätningssfartygen bemannas av militär personal, men att kartverkschefen, som väl borde helt och odelat tillhöra verket, är fästad vid annan statsorganisation, från vilken han uppbär avlöning, torde knappast vara naturligt, och särskilt med hänsyn tagen till den förutsättningen som de sakkunniga uppställa som villkor för nämnda verksamhetsområdets överförande till sjökartverket, nämligen att detsamma ej »få tillbakasättas för verkets andra arbetsuppgifter», synes det självfallet att chefen bör stå fri från en utomstående organisation, varifrån han kan tänkas kunna utsättas för tryck.

Man träffar ofta inom flottan uppfattningen, att, därför att chefen är sjö-officer och kartverket i stor utsträckning använder personal från flottan, sjökartverket är en militär institution och att flottan genom kommenderingarna gör sjökartverket tjänster, som berättiga till fordran på återtjänster. I själva verket utgöra personalkommenderingarna, som för flottans del säkerligen ofta kunna vara betungande, icke något livsvillkor för sjökartverket, utan en anordning som ur det allmännas synpunkt befunnits lämplig för att på ett för statsintresset ekonomiskt fördelaktigt sätt ställa nöjaktiga fartygsbemanningar till sjökartverkets förfogande.

Dessutom bör ej förbises, att flottans och sjökartverkets intressen icke äro sammanfallande ens då det gäller sjökort. Chefen för sjökartverket kan knappast underlåta att sträva efter att tillhandahålla allmänheten tydligast möjliga sjökort i största möjliga skalor. Härigenom kommer han emellertid i motsatsförhållande till den i Sverige rådande sjömilitära uppfattningen, att utgivandet av sjökort i stora skalor bör undvikas. En chef, som med kraft arbetar för kartverkets uppgift i detta avseende, kan sålunda lätt ådraga sig misshag på ledande håll inom flottan såsom varande oppositionell och osolidarisk. Det är därför oegentligt att han för sin befordran, och sålunda även för sin ekonomiska välfärd är beroende av uppfattningen om honom inom en militär befordringskommission.

På senaste tid har Kungl. Maj:t dessutom börjat mera än förut betona det militära inflytandet över kartverket, genom att i kommandoväg ingripa i kartverkschefens ämbetsförvaltning.

Genom att nya tjänstegrenar till kartverket överflyttas blir chefens uppgift av mera allmänt administrativ art än hittills, och det kan synas skäligt, att även civila tjänstemän, som inom dessa grenar ådagalagt framstående skicklighet och administrativa egenskaper, icke äro uteslutna från möjligheten att kunna befordras till chefs ställning.

På grund härav anser jag att till chefbefattningen bör kunna utnämnas icke blott person som är regementsofficer vid flottan utan även annan, som ådagalagt framstående skicklighet i tjänstegrenar som falla inom sjökartverkets verksamhetsområde; och att chefen bör vara *överdirektör* för sjökartverket. Detta förhållande behöver icke nödvändigtvis föranleda ökad kostnad för det allmänna, utan kan frågan tänkas ordnad såsom en lönereglering i sammanhang med pågående försvarsrevision. — — — »